

Nietzscheho učenie o sebakultivácii

Horst Hutter

Písané pre K&K

Najvyšší stupeň sebakultivácie sa dosahuje vtedy, keď sa poctivosť voči sebe samému stane majákom – hlasom – ktorým sa myseľ bez námahy a nepretržite riadi. Nietzscheho učenie je najužitočnejšie v tomto štádiu sebakultivácie. Techniky, ktoré obhajoval a praktizoval vo svojom živote, sú najúčinnnejšie v ničení mechanizmov, ktoré produkujú ilúziu pevnej identity nášho Ja. V Nietzscheho dielach a v jeho životnej skúsenosti rozoznávam päť takýchto rôznych techník: 1) techniku kultivovania samoty, 2) techniku zvládania dialektiky medzi samotou a priateľstvom, 3) techniku agresívneho písania, 4) techniku náročného konzumenta a 5) techniku stiahnutia sa z politiky.

Samota

Začiatok Nietzscheho (doslova) deštruktívneho úsilia o sebakultiváciu spočíva v zastavení konania presadzujúceho vlastné Ja, ktoré následne viedlo k úplnému akceptovaniu toho, čo z toho vyplynulo, teda ponechať seba samého tak. Jasnosť zraku a silu sluchu, ktoré plynú z takého akceptovania vlastného Ja, nemožno dosiahnuť interakciou s inými „narušenými“ Ja, ktoré by neustále posilňovali naše rozdelené Ja. Spoločnosť, v ktorej dominujú otrocké hodnoty, iba posilňuje otrocké hodnoty obsiahnuté v našom vlastnom Ja. Preto je potrebné stiahnuť sa zo spoločnosti do samoty. Samota umožňuje porozumieť vlastným obmedzeniam a nájsť

spôsob, ako sa s nimi vyrovnáť. Prebúdza nás, aby sme si uvedomili reálne dostupné existenciálne možnosti.

Priateľstvo v samote

No toto nahliadnutie a väčšie seba-vedenie, ktoré sa dosahuje v samote, musí prejsť skúškou v spoločnosti iných, ktorí sa tiež usilujú uniknúť z otrockej mentality. Preto vyhľadávame priateľstvá s rovnako zmyšľajúcimi jednotlivcami: s takými, ktorí sú nám rovní, alebo ktorí nás prevyšujú. Prostredie starovekých filozofických škôl, ako bola Epikurova záhrada alebo Platónova akadémia, alebo neskôr prostredie kresťanských kláštorov, poskytovali oboje, samotu i priateľstvo s rovnako zmyšľajúcimi. V týchto školách sa mohlo pozorovanie samého seba nerušene kombinovať s objavovaním iných v určitej konfesionalnej štruktúre. Toto prostredie nebolo pre Nietzscheho dostupné, ale samota a priateľstvo áno. A tak si Nietzsche vytvoril techniku spočívajúcu v dialektike, prostredníctvom ktorej mohol po ústupe do samoty nadviazať priateľstvá s inými. Samota dovoľuje nášmu Ja transformovať jeho závisť a jeho túžbu pomstiť sa sebe samému na cnostnú závisť. V skutočnom priateľstve s niekým seberovným alebo lepším si Ja môže uvedomovať vlastnú negatívnu závisť v úsilí o sebaaprekonanie, ktoré podporuje túžbu predstihnúť seberovného priateľa alebo stať sa takým, akým je náš lepší priateľ. V skutočnom priateľstve možno prekonať úzkoprsé sebestvo práve pomocou prebudeného hlasu svedomia, ktorý prichádza z doposiaľ neuvedomovanej hĺbky. Tento spôsob spolubytia s priateľom odhaľuje pravé dimenzie existencie so všetkými jej obmedzeniami. Tvorivé

súperenie medzi priateľmi navracia závisť do túžby Ja prekonať seba samého. Túžba po prekonávaní na strane rozdvojeného Ja je stále uväznená v napätí medzi túžbou po väčšej intenzite a túžbou po vlastnom zániku. Tvorivé súperenie medzi priateľmi však tomuto Ja umožňuje pochopiť, že jeho predchádzajúce ilúzie o sebe samom boli len maskou. Túto masku teraz chápe ako masku a začína si uvedomovať, že si môže osvojiť iné masky. Navyše, v takomto priateľskom vzťahu získavajú obe Ja možnosť nasadzovať si rôzne masky a experimentovať s nimi. Priateľstvo, ktoré je oživované tvorivým („mimetickým“) súperením, núti k účasti na tomto experimentovaní.

Nietzsche ponúka model „skutočného“ priateľstva, ktorý sa veľmi odlišuje od Aristotelovho modelu. Podľa Aristotela môže skutočné priateľstvo vzniknúť iba medzi „dobrými“ ľuďmi. Nietzsche sa však nemôže spoliehať na nijaký vopred daný pojem „dobrá“. Byť „dobrým človekom“ je pre neho iba výsledkom, a nie podmienkou sebaaprekonávania. A ďalej, keďže Nietzsche sa nachádza v prekérnej kultúrnej pozícii, kde sa zanevrel na hľadanie ľudského dobra, obracia sa k novému modelu priateľstva, k modelu, ktorý môže roznieť túžbu hľadať vlastné dobro vo vzťahu mimetického súperenia. Osoby, ktoré nadväzujú priateľstvo s takýmto motívom, vedia, že nevlastnia jasný pojem vlastného dobra, ale že ho musia hľadať v duchu otvorenosti. Vedia, že ich vzťah k sebe samým je poznačený priateľstvom i nepriateľstvom. Táto dialektika priateľstva/nepriateľstva vo vnútri vlastného Ja je zdrojom tvorivého súperenia s iným. Priateľstvo so sebou samým je podmienkou priateľstva s iným a nepria-

teľstvo voči sebe samému je vo forme súperenia prenesené na mimetického iného. Táto dialektika nepriateľstva/priateľstva s iným podnecuje hľadanie dobra v osvietenom *égoïsme à deux* (sebestvo vo dvojici – *pozn. prekl.*), ktorý si zároveň vynucuje pozornosť voči sebe samému.

Nietzsche vedome obhajuje túto dialektiku nepriateľstva a priateľstva vždy mlčky prítomnú v každom priateľstve. Nazýva ju *pátosom vzdialenosti*. Tvrdí, že tento „pátos“ existuje už vo vnútri každého Ja, no musí sa navonok prejavíť v priateľstve. Výsledné tvorivé súperenie je charakterizované striedaním blízkosti a vzdialenosti. Pozoruhodný príklad dobrodružstiev blízkosti a vzdialenosti predstavuje Zarathustrova cesta. Zarathustra vystupuje na vrchol svojej hory a potom z neho zase zostupuje: odchádza, no neustále sa vracia k svojim priateľom. Na vrchole hory si obnovuje múdrosť a uvedomuje masky, ktoré nosí v ich spoločnosti. Vytvára si nové masky, pomocou ktorých si skúša nové hry so svojimi priateľmi. V samote trpí kvôli vzdialenosti, ktorá ho delí od priateľov, a v ich spoločnosti trpí tiež – tentokrát kvôli nedostatočnosti všetkých priateľstiev. V tomto procese zisťuje, že priateľstvo bude vždy obsahovať istý prvok nepriateľstva. Uvedomuje si, že hľadanie dobra je nekonečné a že sebaaprekonávanie je proces s otvoreným koncom. Akokoľvek pohrda prízemnosťou a hlúposťou u seba samého aj u druhých, vie, že neexistuje žiadne konečné útočisko: ani v samote, ani v priateľstve. V tom tkvie pravý zmysel ich dialektiky: je to tragická hra medzi Iným vo vlastnom Ja, a vlastným Ja v Inom, hra mimetického súperenia.

Písanie ako forma boja

Deštruktívnym cieľom Nietzscheho tretej techniky sebaapremeny bolo demaskovanie rôznych moderných foriem pudu a ilúzií okolo vlastného Ja, ktoré sú ich základom. To vysvetľuje bojovnosť jeho diel, ich neustálu útočnosť a neústupčivosť. Písaním si možno udržať sebaaporozumenie, čerstvo nadobudnuté zviditeľnením vnútorného pozorovateľa. Presne túto úlohu hralo aj v Nietzscheho dielach. V jeho prípade však hralo aj úlohu neustáleho poukazovania na vlastné Ja. („Zo všetkých diel milujem iba tie, ktoré sú napísané krvou. Píšte krvou, a zistíte, že krv je duch.“) Preto všetko, čo plánoval uverejniť, možno chápať ako autobiografiu. Pri úsilí o sebaobjavovanie mu nemožno poslúžiť žiadny iný typ písania. („Teraz som čulý, teraz lietam, teraz vidím pod sebou seba samého, teraz vo mne tancuje Boh.“) A keďže proces sebaaprekonávania nie je nikdy dokončený, jeho diela sú tiež nevyhnutne dielami s otvoreným koncom, chýba im doktrínálna celistvosť. Sú to skôr výzvy pre jeho čitateľov, aby sa pustili do vlastného hľadania sebaapremeny. Napríklad, v diele *Tak vrazil Zarathustra* radí svojim žiakom, aby „odišli a boli sami, pretože zostať iba žiakom je zlou odplatou pre učiteľa“ („O obdarúvajúcej cnosti“). A dodáva: „Teraz vás vyzývam, aby ste ma stratili a našli seba; až keď ma všetci zapriete, vrátim sa k vám.“ Ešte lepšou ukážkou *pátosu vzdialenosti* je Nietzscheho korešpondencia. Je zároveň záznamom o mimetickom súperení a záznamom o jeho vlastnom raste, keď sa rôzne nové Ja integrujú do starých priateľstiev.

Ste to, čo jete

Nietzsche bol celý život vyberavý v tom,

čo jedol, a čo je ešte dôležitejšie, aj v tom, čo čítal. Chodieval tiež na osamelé prechádzky, pretože bol presvedčený, že čerstvý vzduch pomáha plodiť nové, čerstvé myšlienky. Nemyslel si však, že tá istá výživa je vhodná pre každého. Podľa neho sa musí každý *sám* rozhodnúť, akú potravu potrebuje.

Jednou z Nietzscheho hlavných tém bola otázka, ako môžu spôsoby konzumovania podporovať alebo brzdiť možnosť kultúrnej obnovy. Nietzsche nenávidel hlučnosť. Pohrdal tými, ktorí vstrebávajú iba to, čo je hrubé a hlučné. („Pravdu, ktorá preniká iba do citlivých uší, nazýva lžou a ničotnosťou. V skutočnosti verí iba v Bohov, ktorí robia vo svete veľký huk“, a o trochu ďalej v *Zarathustrovi* dodáva, že „Najväčšie udalosti – to nie sú naše najhlučnejšie, ale naše najtichšie chvíle“.) Preto odsudzoval nevyberavé konzumovanie motivované nenásytnou „vôľou k pravde“: čítanie množstva priemerného materiálu čoraz rýchlejším tempom, pričom tento materiál zostáva nestrávený a nepomáha utvárať vlastné Ja. Podľa Nietzscheho všetko skonsumované treba najprv stráviť, „osvojiť“ si to, a až potom to bude môcť slúžiť ako pravá potrava.

Antipolitická politika

Štát je podľa Nietzscheho inštitúcia, v ktorej dominujú hodnoty ekonomickej sféry popierajúce život. Vidí v ňom mocný mechanizmus na zachovávanie otrockých hodnôt. Štát dáva otrokovi falošný pocit moci tým, že mu dáva vládu nad malými vecami, a pritom ho zbavuje vlády nad jeho vlastným osudom. Preto sa tí, ktorí sa snažia o sebakultivovanie, musia držať mimo politiky. Nietzscheho

učenie však obsahuje hlboký politický prvok: ide mu o formovanie budúcnosti ľudstva. A v tomto procese musí hrať ústrednú úlohu sebakultivovanie. Otázka znie: ako zosúladiť etický aktivizmus s politickým neaktivizmom? Odpoveďou je, že tak v ekonomickej sfére ako aj vo sfére politickej moci existujú trhliny. Planéta stále obsahuje dosť prázdna, v ktorom sa môžu pohybovať slobodomyselní ľudia. Musia byť však ostražití, aby sa vyhli priamemu kontaktu s tými, ktorí zápasia o ekonomickú a politickú moc, či už ide o „vládcov“ alebo „ovládaných“. To znamená, že jedinou schodnou nietzscheovskou politikou je politika sebaaprekonávania. Vyžaduje si však trpezlivosť, postoj „nechať veci tak“. Možno nedokážeme ovládať „najhlučnejšie“ udalosti dejín. No ako hovorí Nietzsche: „Práve najtichšie slová prinášajú búрку. Myšlienky, ktoré prilietajú ticho ako holubica, riadia svet“.

Keď človek číta, ako Nietzsche hovorí o umení „utvárania duše“, spomenie si na Foucaultovo posledné veľké dielo *Dejiny sexuality*. Nietzscheho názorom na túto tému sa v tomto diele Foucault veľmi nevenuje. Namiesto toho zdôrazňuje praktiky utvárania vlastného Ja, ktoré používali ľudia v staroveku – najmä stoici. Vieme, že Nietzsche bol zahĺbený do štúdia sveta starovekého Grécka. Pri čítaní jeho prác, hlavne *Zrodu tragédie z ducha hudby*, by človek mohol nadobudnúť dojem, že ho viac zaujímal extatický než rozvážny spôsob života. Ako som sa však pokúsil ukázať v tejto eseji, pre svoj projekt sebaaprekonávania Nietzsche potrebuje oboje.

z anglického originálu preložil Róbert Maco